

Պէտք է սակայն խորանդեւան նկատել իրերէ իմաստասէր մը կամ պատճառաբանող մը միայն: Իր մէջը դադարաւորապէս թիւնը կեանք է. յաճախ դեղարուեստ, երբեք մտածումի վերացական գծադրութիւն:

* * *

Մեծահոյն ժառանգութիւնը որ իրանդեւանը կը թողու մարդկութեան՝ իր ալիկոծ ըմբռնումն է արդի կեանքի մտաւորական ողբերգութեան: Բայց ինչպէս ժամանակակից գրականութեան մեծամասնութիւնը՝ ժխտական, որոնումի ժառանգութիւնը մ'է: Սկեպտիկ իրանդեւանը

ստեղծած է նոր դեղարուեստ մը որը մարդկութիւնը կը փնտռէ տարբեր դասականութենէ եւ վիպապաշտութենէ: Հոգեբանական նոր ճշմարտութիւններ սահմանած եւ ըրած է անդիտակցարար դիւտեր, ստեղծած է արդի հանգամանքներ, լուծած եւ երեւան հանած է բարդ եւ դժուարին հարցեր: Բոլոր այս տարրերուն վրայ դրոշմած է այլափոխ եւ ողբերգական տաղանդակից դեղարուեստի մը շունչը: Իրանդեւանը իր թերութիւններով հանդերձ եւ զուցէ անոնց պատճառով իսկ՝ մեզի աւանդած է բանաստեղծութիւն մը եւ քնարերգութիւն մը, իրերէ պատգամ մարդկութեան:

Յովսէփ Աշրաֆեան

ՍՄԲՍ - ԲԻՐՍ

ԼԵՌՆԱԿԱՆԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

(ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻԻՆ)

(Ա. ՇՐՋԱՆ. 1862-1870)

(Շար. տես Բազմալէս, 1938, էջ 211)

ԻՆ.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱՆՑՔԵՐ — ՀՐԱԺԵՇՏ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ

Մանկութեան ժամանակակից անցքերուն համառօտ ամփոփումը պիտի փորձեմ ընել հոս, յուշատետրիս Ա. շրջանին վերջակէտը չգրած:

Իմ ծնած տարին, 1862ին, օգոստոս 2ին հինգշաբթի օրը, տեղի ունեցած է մեծ ճակատամարտը, Ազիզ Բաշայի պատերազմը որուն մէջէն յաղթական ելած է Ձեթուն: Այս կռիւը ծագած է Ձեթունի հպատակ Քերթմէն թուրք զիւղին մէջ, երկու հակառակորդ ցեղերու միջև զործուած արիւնոտ ոճիւրէ մը, որուն համար Արեգին հայ զիւղին քեհեան կ'երթայ հոն հաշտութիւն գոյացնելու. հոն վարդապետ հայ Արեգին կը սպաննուի, խնդր-

ըր սուր կերպարանք մը կ'առնէ. այս երկու զիւղերուն միջև թշնամութիւն մը կը ստեղծուի: Արեգին հայ զիւղացիները, սպառազինուած կը յարձակին Քերթմէնի վրայ, Վարդանեանի սպանման վրէժը լուծելու համար սրէ կ'անցընեն Քերթմէնի բնակիչները, առանց խնայելու սեռին ու հասակին, օրօրոցի տղեկներն անգամ քարերու կը դարնեն ու ընաջինջ կ'ընեն այդ թրքաբնակ զիւղի բնակչութիւնը: Լուրը կը հասնի Մարաշ. մահմետականներուն մոլեռանդութիւնը կ'արթննայ, Ազիզ Բաշան կը կատարի, անմիջապէս կոչ մը կ'ընէ, 44000է բաղկացած անկանոն (պաշրպօղուզ) ասպատակներու

բանակ մը կը հանէ, թուրք, քուրթ թուրքմէն ու չերքեզ:

Այս խաթամութիւնը Ազիզ Բաշային հրամանատարութեան տակ, թնդանօթներով ու դրօշակներով կ'առաջնայ Ձեթունի վրայ. բանակին մէջ կը գտնուին նաեւ Մարաշի ցեղապետները, ծով գատրիաններն ու պայազդիտեանները, վերջինները մեր լեռնականներուն վաղեմի բարեկամները հռչակուած ըլլալով հանդերձ:

Օգոստոս 2 ի ճակատամարտին մէջ, թշնամին, չուրջ 7000 մարդոց կորուստ մը տալով ետ կը փախչի: Մերայիները, Վահանեան իշխան Նազար աղային հրամանատարութեան տակ, յուսահատական կռիւ մը կը մղեն Արեգին Զագըր տէրէ կոչուած ձորին մէջ, ուր 107 զոհ տալէ ետքը՝ կանոնաւոր նահանջով մը կը դառնան Ձեթուն: Այս մեծ ճակատամարտին հետեանքովը՝ մինչեւ այդ թուականը չորս իշխաններով կառավարուած մեր լեռը, ինքնավար ու անկախ Ձեթուն, առաջին անգամ ըլլալով կը մտնէ թուրք լուծին տակ, առաջին Գայմադամը կ'ըլլայ Սալիէ Էֆէնտին, մեր 1890ի բանտարկութեան մէջ առաջին ու գլխաւոր դերը կատարող Սալիէ բաշան, որուն վրայ պիտի ունենամ երկարօրէն խօսելու առիթը:

1864ին Ձեթուն կը մեռնի Մաշկերացի Պրն. Սարգիս Շարոյեան ուսուցիչը, Ռուպերդ Գօլէճի ընթացաւարտներէն, որ կը թաղուի մեր վերի թաղի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին դաւիթը: Երէց եղբայրս Գէորդ իր նախնական ուսումը 1859ին դարձեալ Ձեթունի մէջ վախճանած Պրն. Սաղաւոր իւթիւնեանի քով ըրած, հոգելոյս Պրն. Շարոյանի քով կը լրացնէ իր ուսումնաւորութեան շրջանը: Ս. Յովհաննու եկեղեցիին դաւիթը կը գտնուի գերեզմանը Պրն. Իւթիւնեանի որ Ձեթունի գերեզմանատան քովի հիմայ աւերակ դարձած ճամբանին հիմնադիրն եղած է:

1865ին Ձեթունի չորս իշխանները, Աստուածատու իշխան Եֆնիտիւնեայ, Նազարէթ իշխան Սուրէնեան, Նազար իշխան

Վահանեան (Շորվայեան) եւ Մկրտիչ իշխան Եղուպեան, ընտանեօք Հալէպ կը տարուին ու յետոյ իրենք միայն կ'աքսորուին Կ. Պոլիս, ուր տարիէ մ'աւելի քնալէ ետքը, հզօր միջամտութիւններով կը վերադառնան հայրենիքին, Ապտիւլ Ազիզ Սուլթանէն նշաններ ու տասը հազար դահեկան ալ ճամբու ծախքի դրամ ստանալով:

Հայրս, որ բանաստեղծական ձիրքէ զուրկ չէր՝ մեր չորս իշխաններուն վրայ գրած է ստանաւոր քերթուած մը, որմէ ցարդ կը յիշեմ հետեւեալ տողերը միայն.

Ո՛ր տարին մեր փառք ու պարծանք,
Ուլնիս գեղիս քառեակ իշխանք,
Մնայ երկիրս ամայի, ամայի,
Զիշխանսն մեր ախարեցին
Ի Բերիս առաքեցին,
Մնայ երկիրս ամայի, ամայի:

Ձեթունի Ս. Աստուածածնի վանքին մէջ պահուած թանկագին ձեռագիրներուն մէջ հանդիպած եմ մաղաղաթ թղթի վրայ գրուած Նարոյէոն Գ. կայսեր Արտաքին գործերու նախարար Տրուէն տը Լուիլի պաշտօնադրին, որով Ֆրանսայի կայսեր կողմէն պատասխանելով Ձեթունի Արքեպիսկոպոսին ու չորս իշխաններուն դիմումին, Նախարարը կը խոստանայ պաշտպանել քրիստոնեայ Լեռին անկախութիւնը՝ թուրք բռնակալութեան ոտնձգութիւններուն դէմ: Այս առթիւ, Ձեթունի վանահայր վախճանեալ Սարգիս Եպիսկոպոս Գուրիկեան, հետեւեալ պատմութիւնն ըրած է ինծի. գոհացնելով իմ հարցապընդումներս այդ Ֆրանսերէն նամակին նըկատմամբ. — Ահա իր պատմածը:

« Ազիզ բաշայի մեծ պատերազմէն ետքը գրեթէ երկու ամիս անցած էր, երբ որ ժողովեցի չորս թաղին իշխանները. մեր վանքին մէջ գաղտնի նիստ մը կազմեցինք, որոշեցինք խնդրադիր մը զրկել Ֆրանսայի Նարոյէոն Գ. կայսեր, որ այն տարիները միւս բոլոր տերութեանց լկամ գրած էր

ու սարսափ կ'ազդէր Օսմանեան կայսրութեան ալ: Խնդրազիրը խմբագրեց Շարոյեան Սարգիս վարժապետը. կարգացինք, թարգմանել տուինք ու ստորագրեցինք մենք, ես ու չորս իշխանները: Շուտով դէպի Կ. Պոլիս ճամբայ հանեցինք մեր վանքի միաբան Գրիգոր Վրդ. Արարտեանը, իրեն յանձնելով մեր յիշեալ խնդրազիրը, եւ պատուիրելով որ Կ. Պոլիս Ս. Պատրիարքին կողմէն ալ հարկաւոր յանձնարարականներ առնելով անյապաղ անցնի երթալ Բարիդ, անձամբ ներկայացնելու խնդրազիրը Կայսեր: Մեր պատուէրին համաձայն, Հ. Արարտեան, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին առնելով յանձնարարականները, կ'երթալ Բարիդ. կը ներկայանայ նախապէս Շահնազարեան Կարապետ վարդապետին, որ այն տարին Բարիդ կը գլուխուէր: Ասոր խորհրդով կը յաջողի խնդրազիրը մատուցանել Նարոյէոնի, երբոր սա իր էօթէնի կայսրուհին ընկերակցութեամբը, կառքով պտոյտի ելած էր. Հ. Արարտեան, զգեստաւորուած հայկական եկեղեցական արարողութեանց յատուկ տարազով՝ կը պառկի կառքին առջեւ, ձեռքին մէջ բարձրացուցած մեր խնդրազիրը: Կայսրուհին յուզուած, կայսրը կը ստիպուի կեցնել կառքը, կը հրամայէ գետնէն վերցնել Հայ կրօնաւորը, կը վերադառնայ պալատը, կը տեղեկանայ խնդրազիրն պարունակութեանը, կը փութայ հեռագրով հրամայել Սուլթան Ազիզին որ հրաժարի Ձեթունի վրայ բանակ զրկելու իր դիտաւորութենէն: Արդէն, ճիշտ այդ միջոցին, Սուլթանը Կ. Պոլսէն կանոնաւոր զօրաբաժին մը ճամբայ հանել տուած էր, Ձեթուն բնաջինջ ընելու հաստատ առաջադրութեամբ: Արդ, մեր յիշեալ խնդրազիրն պատասխանն է, զոր մեզի դրած է իր Նախարարը »:

Վանահայր Սրբազանին այս պատմութեանը վրայ, զոր ըրած է ինծի քանի մը տարի առաջ, յիշեցի արտակարգօրէն շքեղ հանդէսը որ տրուեցաւ 1865ին — երբ դեռ երեք տարու էի ի պատիւ Նարոյէոն

կայսեր քննիչ-Պատուիրակին, Ռոպերդ իշխան կը կոչուէր: Ազօտ մը կը յիշեմ, Ձեթունի չորս թաղերուն բոլոր մանուկները գոյնդդոյն շապիկներով ու ձեռքերնին մոմերով, ձիաւոր եւ հետեւակ, հազարաւոր լեռնայիններու առաջնորդութեամբ որոնց զլուխը կեցեր էին շքեղօրէն զարդարուած ձիերու վրայ հեծած Ձեթունի չորս իշխանները, նաեւ բոլոր քահանաները, Արքեպիսկոպոսը գլուխին, ու կըտրիճները, ամէնքը հրացանով ու ատրճանակով զուռնադուռնի կ'անցնէին դիմացէն, ու ես մեր տան առջեւ կեցեր զմայլանքով կը դիտէի, զէնքերը կը շողշողային արեւին տակ: Դիմաւորող այս պատկանելի բազմութիւնը մէկ երկու ժամ վերջը կը վերադառնար: Չորս իշխաններուն մէջ զեղեցիկ ձիու մը վրայ, Նարոյէոնի կօշիկը ոտքերը, Ռոպերթ իշխանը կու գար, Պաղաղբիւր մտան ու գրեթէ ժամ մը տեւեց տողանցութիւնը:

Այս իշխանը, յատկապէս Նարոյէոն կայսեր կողմէն քննիչ զրկուած, ատեն մը կը մնայ Ձեթուն եւ լեռնականներուն վրայ տեղեկազիր մը պատրաստելով ու շատ մը թանկագին ընծաներ առնելով հետը, Ձեթունի հագուստներէն, կը մեկնի:

Կը պատմուէր թէ՝ այս իշխանը՝ մեր Պաճենց Նշանին ձին ուղեր է Մահտեսի Վարդիվարէն, բայց թէ՝ հայրը՝ մերժեր է, առարկելով թէ Նշանին սիրելի ձին է:

1867ին, կայսրութեան լիազօր քննիչ յանձնախումբ մը կու գայ Ձեթուն, իրր թէ ինչ ինչ բարենորոգումներ մտցնելու պաշտօնով, այդ Յանձնախումբին անդամներէն մէկն է Սարգիս էֆ. Ազարեկեան:

Դարձեալ այդ տարին, Եզիպտոսի խտրւին մարանապետը, Արաբկերցի Պօղոս էֆ. Կարապետեան Ձեթունի մէջ դատարարակութիւն ու կրթութիւն տարածելու նպատակով զորժածուելու համար կարեւոր դումար մը կը կտակէ իր ողջութեանը — զոր, դարձեալ իր ողջութեանը՝ իր մէկ հատիկ որդի Պետրոս էֆէնտին զրդու մովը՝ կը ջնջէ եւ այն դումարին տարե-

կան տոկոսէն տարուէ տարի հարիւր քսան ոսկի կը զրկէ, պայմանով որ Ձեթունի չորս թաղերուն ծաղկոցներուն վարժապետներուն թոշակը ապահովուի ու կանոնաւորապէս վճարուի, Ձեթունի մէջ ձի կը թռնութիւն տարածելու համար: Այդ ծաղկոցի վարժապետներէն մէկը՝ միւսներէն տարբեր՝ յիշողութեանս մէջ մնացած է — Պարտիզակցի Պարոն Կարապետ Տէր Մինասեան երիտասարդն էր այն, որ Ձեթունի Ս. Աստուածածնի եկեղեցին ծաղկոցը կը դասախօսէր, Չաղբեան Յարութիւն Վարժապետին հակառակորդը. սա հանրածանօթ Վահան վարդապետ Տէր Մինասեանը պիտի ըլլար յետոյ, իրր առակախօս անուն հանած ու մայրաքաղաքին եկեղեցականներուն մէջ մասնաւոր տեղ մը բռնած իր... գինեպաշտութեամբը:

1865էն 1870, Ձեթունի մէջ շատ մը բնական աղէտներ տեղի ունեցած են, ժանտամազը ջարդ մը տուեր է քանի մը շարթուան մէջ, լեռան երիտասարդութեան ու ծերութեան, գրեթէ՝ կէս առ կէս գերեզման իջեցնելով ապրող սերունդը: Արդէն, նոյն տարին, ցեղ անունով ծանօթ ահուկի փրկումէն մնասուած էր Ձեթուն, այդ փրկումը՝ չըջեր էր Ձեթունի արեւմտեան պարտէզները. զետնին ներքեւ տարիներով ամբարուած ջրերու հեղեղ մը կը քերէ կը տապալէ ծառերն ու ապառաժները, կը ցամքի Շուղըրը, ծառ ու ժայռ կը թափին գետակին մէջ, ջուրը կը սկսի ետ ետ քաշուիլ, օրերով այդպէս կը մնայ: Պատուած հողերը կարմրագոյն էին, նորարուի աղբիւրներ կը սկսին հոսիլ շատ տեղերէ, մեծ մեծ փոփոխումներ կը դործուին այդ վայրերուն մէջ, որոնք հիմա կը կոչուին Նախատակ, Յակոբ նահատակի մը յիշատակին համար:

1870ին կը կառուցուի Ս. Յակոբի ուսումնարանը, ուր ես կը յաճախէի մանկութեանս վերջին տարին, մինչեւ որ մեկնեցայ ծննդավայրէս: Նոյն տարիները կառուցուած էր կառավարութեան պալա-

տը, Պաղ աղբիւրին ետեւը:

Ամէն անգամ որ պարտէզը կամ այգին կ'երթայի, կը հանդիպէի կոպիտ ու խոժոռերես ոստիկաններու, որոնք քարշելով կը վարէին ցնցոտիներու մէջ փաթթուած խեղճ դիւղացիները զէպի այն նորակառոյց շէնքը, ուր էր նաեւ բանտը: Օր մըն ալ, երբոր մեր ձապկի Չայրի պարտէզէն կը վերադառնայինք, Պաղ աղբիւրին եւ զերքը, ճերմակ համազգեստով ոստիկաններ, արեւելեան լայն տաբատներով (չալվար) յարձակեցան վարժապետիս վրայ, որ մեզի հետ էր, քաշկրտելով տարին պալատը: Այն օրը չեմ կրնար յիշել առանց վրէժխնդրութեան: Քանի մը շաբաթ ետքը հասկցայ թէ՝ Պարոն Չաղբեանի և ոստիկանապետին միջեւ հակառակութեան մը գոյութենէն է որ այդ կերպով անարգուեր է ինքը:

1871ին ամառը, Երուսաղէմի վանքէն Ձեթունցի Ատուրեան Աթանաս Վարդապետը կու գայ, մանր տղաք ժողովելու եւ հետը տանելու համար Երուսաղէմի ժողովաւորաց ճեմարանը, ուր ձրի կըրթութիւն պիտի տրուէր իրենց: Հայրս, կ'ուշանար յաճախ իրիկունները, միշտ Աթանաս Վարդապետին քովը կ'երթար, ժամերով կը մնար: Բուռն փափաք մը կը զգայի Հ. Աթանասը տեսնելու, եւ տարուելիք տղոց մէկն ալ ես ըլլալ կ'ուզէի: Մայրս որ կը դուրսդուրար իմ վրայ, շատ հակառակեցաւ սկիզբները, ջանաց իր բոլոր ուժովը սրտէս վանել այն փափաքը: Սակայն, ամէն անգամ որ դուրս կ'ելլէր ու կ'երթար Ս. Յովհաննու եկեղեցին, ուր հիւր իջած կը նստէր Հ. Աթանասը, ես ալ կ'ընկերանայի: Այն տարին, Ղազարեան Տէր Յովհաննէս քահանային տղան Պրն. Աւետիս (հիմա Տէր Նշան քահանայ) վարժապետ էր թաղին ծաղկոցին:

Հայրս զիս ներկայացնելով Հ. Աթանասի, առաջարկեց որ զիս ալ ընդունի Երուսաղէմի վարժարանը զրկուելիք տղոց կարգը: Փոքրիկ ու մեծ սաղմոսները կը քաղէի արագ արագ, հասարակ ընթեր-

ցումը ու գիրը բաւական սորված էի: Նա-
րեկ մը բերին, բաւական յաջողակու-
թեամբ կարդացի, բայց կ'երեւի թէ չը-
հաւնեցան առողանութեանս: Ընդունուած
պատանեակներէն էր Մկրտիչ Աւետիսեան
(Թուրեան) Ալլատանցին, որ ինչ աւելի
քաջավարժ էր ընթերցումին մէջ, եւ թե-
րեւս իր այդ առաւելութիւնը զօրաւոր
պատրուակ մը ըլլար վարդապետին ձեռ-
քը՝ զիս մերժելու: Այս մտածումը զիս
նեղեց. ուստի մենամարտ առաջարկեցի:
Ներկայ քննիչներու մէջ քրքիջ մ'ընկաւ
այդ տարօրինակ, բայց շատ բնական ու
տղայական առաջարկիս վրայ, որ ընդուն-
ուեցաւ իրենց կողմէ: Մենամարտին մէջ
յաղթող հանդիսացայ, կոնակին վրայ
ձգելով քաջավարժ ընթերցող Մկրտիչը.
ալ ապահով կը կարծէի ընդունուելս,
խորհելով թէ յաղթեցի անոր: Այն օրը
հօրս ու Հ. Աթանաս վարդապետին միջեւ
շատ մը խօսքեր փոխանակուեցան որոնցմէ
եւ բան մը չէի հասկնար: Իրիկունը երբոր
սեղանէն ելանք ու սրահինս նստանք,
հայրս ու մայրս ձայներնին բարձրացու-
ցին, տաք բանավէճ կար մէջերնին. իրենց
այնքան տաք խօսակցութեան առանցքը ես
էի. վերջապէս հասկցայ թէ՝ հայրս յաջո-
ղած էր զիս ընդունիլ տալ Երուսաղէմ
ղրկուելու համար, որուն կը հակառակէր
մայրս. յաջորդ օրը տեսայ որ մայրս ալ
համոզուած էր: Ուստի հօրս հետ գացի
Ս. Յովհաննէս, ներկայացայ վարդապե-
տին, նուէրներու ծրարը վար գրի քովը,
սուրբ աջը պագի եւ առի օրհնութիւնը:
Այն օրէն սկսեալ ես հիւր էի հայրենի
տանս մէջ, թերեւս շաբաթէ մը պիտի
մեկնէի, պանդխտելու օտար երկիր մը,
ուսումներս ընելու համար:

Հ. Աթանաս 9 տղայ պիտի տանէր Երու-
սաղէմ, որոնց մէկն էի ես, մեզի համար
սեւ համազգեստ շինել տուած էր, ամե-
նուս բաշխեց: Աչնան երկրորդ ամսուան
սկիզբներն էինք, շատերը վերադարձած
էին իրենց ազգիներէն: Յօր մը, իրիկուն
դէմ, մեր նոր գնած տան առջեւ կեցած,

Շողաամենց տանիքը կը պտտէի մօրս հետ:
Մայրս, մեր դրացի Աղջապեկենց երէց-
կնոջ հետ խօսքի բռնուեր էր, գլուխը
կ'երրերցնէր, երբեմնակի աղու աղու նա-
յուածքներ նետելով իմ վրայ: Այն իրի-
կունը վերջին իրիկունն էր, յաջորդ օրը
պիտի մեկնէինք կանուխ. ուստի գիշերը
քուն չկար, բոլոր տունը շարժման մէջ
էր: Քանի մը օր կար, հօրմէս սկսեալ մեր
ընտանիքին ամենափոքրիկ անդամը, մեր
բոլոր աղապականները, խօսք մէկ ըրած էին
կարծես, ինծի հետ շատ անուշ կը վար-
ուէին:

Հայրս, մայրս, Գէորգ, Աւետիք եղ-
բայրներս, երկու հարսները, Շնորհիկ,
Մարիամ ու Զմրուտ քոյրերս նաեւ եռամ-
եայ Միհրանիկս, Մարգրիտ, Մարիամ ու
Կատար մօրաքոյրերս, Եղիսաբեթ ու Գա-
յանէ հօրաքոյրերս, Սաշոյ եւ Յակոբ քե-
ռիներս, Մկրտիչ Սաշեր ու Պոտոս քե-
ռորդիներս, Աղսոր քեռկինս, Տրդատ ու
Աւետիս փեսաներս (վերջինը դեռ փեսա-
ցու էր) եւ ուրիշ շատ մը դրացիներ ու
բարեկամներ այս ամէնքը՝ ներկայ էին
վերջին գիշերը՝ բացի Գէորգ եղբորմէս,
որ ցորենի առեւտրով Կոկիսոն կը զբա-
սուէր:

Ո՞ր մէկը թուեմ ինծի ուղղուած սիրա-
լիր գործովանքներուն ու փաղաշանքներուն.
միւրգերով դոգս լեցուած էր, տունը հաց
կ'եփէին, մայրս ու մեր երկու հարսները,
Կատար ու Եղիսաբեթ քոյրերս, մօրաքոյ-
րերս ու հօրաքոյրերս, մանաւանդ Թամամ
մամս, այն գիշերը կը մրցէին իրարու
հետ, զիս դգուելու, ձեռքէ ձեռք անցնե-
լու եւ համբուրելու համար, ու ես իրենց
յանձնուած էի: Ալ չեմ գիտեր ի՞նչպէս
անցաւ այն գիշերը, հօրս ու մօրս գիրկը
պառկած քնացի էի: Կակուղ ձեռք մը ճա-
կատս շիւք, փափուկ ու տափակ բաներ
մը դպան երեսներուս, արթնցայ: Գլխուս
վերեւ շարուած տեսայ՝ մամս, մայրս,
մօրաքոյրերս ու հօրաքոյրերս: Երեսներս
լուացին, սրբեցին, հագուեցուցին, մագե-
րըս յարգարեցին ու զիս մէջերնին առին:

խիկ ես ամբողջ ուշադրութիւնս կեդրոնա-
ցուցեր էի կրտսեր քրոջս վեց տարու
Զմրութին, ու կրտսեր եղբօրս երեք տա-
րու Միհրանիկին վրայ, որ մատներովը
կը մազլցէր ուսս ի վեր, կը սողար ու կը
ջանար գիրկս նստիլ:

Սանդուխէն վեր ելաւ Ս. Յովհաննէս
եկեղեցիին ժամկոչը. Հ. Աթանասի կող-
մէն եկած էր. հօրս մօտեցաւ, ախանջն ի
վար փափաց: Շուտով մեր տան մէջ իրար
անցում մը սկսաւ, մեկնելու ժամանակը
կ'աղղարարէր, արդէն միւս տղաքը պա-
տրաստուած, Ս. Յովհաննէս գաւիթը
համախմբուած էին իրենց ծնողքներուն,
աղղականներուն ու թաղին քահանաներուն
ու երեւելիներու հետ. մեր բակդրան առ-
ջեւ, Աղճեպատի փողոցը, թաղեցիները կը
սպասէին:

Կամաց կամաց վար իջաւ բաղմութիւնը.
եւ հաշուած կաղմ ու պատրաստ, համ-
բոյրներու տարափին տակ, հաղիւ կրցի
մամիս ու մօրս ձեռքերէն պրծիլ, առանց
ետիս նայելու, շուտ շուտ վար իջայ, հօրս
ետեւէն, խառնուեցայ Բակդրան առջեւ
սպասող խմբին: Քանի մը վայրկեան ետքը
հասանք սուրբ Յովհաննէս եկեղեցին, ու-
րուն գաւիթը խոնած բաղմութեան մէջէն

անցանք, հայրս ու ես, Հ. Աթանասի աջը
համբուրեցի եւ մտայ նոր ընկերակիցնե-
րուս խմբին մէջ:

Նորածագ արեւը կ'ոսկեղօծէր Զեթունի
լեռները ու անտառները, ցրտիկ քամի մը
կը փչէր, գիմացը բարակ մէզ մը կը սա-
հէր, որուն մէջ հաղիւ կը նշմարուէին հե-
տեւակ ու հեծեալ անցորդներ:

Հասած էինք Կաղ աղբիւր. վերջին ան-
դամուան մը համար կախուեցայ շրթուն-
քէն, ցլաղ խմեցի: Բաղմութիւնը կ'աճէր
երթալով, դանդաղաքայլ, շարականներով
ու երգերով հասանք Տափակ քարը, ուր
կանդ առինք: Հոն Հ. Աթանաս օրհնեց մեզ
ճամբայ դնող ժողովուրդը. իսկ մենք
փոքրիկ տղաք, երկերկու նստանք ջորիի
մը վրայ, վերջին հրաժեշտնիս տալով
հայրենիքին, դատուեցանք ամբոխէն ու
մնացինք միայն մեր ջորեպաններուն հետ:
Հայրս, Աւետիք եղբայրս ու քեռիներս,
կարգով համբուրեցին զիս, հեռացան.
քանի մը քայլ հեռացած էինք, երբոր ե-
տեւս նայեցայ ու տեսայ որ հայրս թաշ-
կինակով աչքերը կը սրբէր:

Մնաք բարո՞ւ իմ լեռներ ու իմ ձորեր.
մնաս բարո՞ւ Զեթուն՝ իմ պաշտեցեալ
ծննդավայրս:

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ

ԱՐԽԻՒՐ ԻՐ ԲՈՅՆԻՆ ՄԷՁ. — Գրեց Ա. Թէրզիպաշեան.
ապ. Բարեղ, 1938, էջ 246.

Շատ գիրքեր լոյս տեսած են Խրիմեան Հայ-
րիկի կենսագրականին ու անոր գործունէութեան
շուրջ, բայց չեմ կարծեր թէ անոնք հաւասարին
այս նոր հրապարակ ելածին ժողովրդականու-
թեան:

Գիրքը կը սկսի Պ. Լեոն Կ. Կերտանի գնա-
հատական մէկ նամակով: Երկասիրութեան աղ-
բիւր ծառայած են Հեղինակին հօր՝ Յարութիւն
Թէրզիպաշեանի յիշողութիւնները, որոնց խառ-
նած է Հեղինակը իր «մանկական և պատանե-
կան օրերէ մնացած» յուշերը և տպաւորութիւն-

ները, ինչպէս նաեւ Պ. Հայկ Աճէմեանի «Հայոց
Հայրիկ»էն կտորները: Իր «Երկու խօսք»ին մէջ
կ'ըսէ թէ իր ջանքը եղած է «ամփոփել, դա-
սաւորել այդ յիշողութիւնները և անոնց ընթեր-
ցումը հետաքրքիր ընծայելու համար պատ-
մուածքի ձեւը տալ անոնց» (3):

Որով Հայրիկի գործունէութեան ու զանազան
տեսակէտներուն շուրջ սխառեմատիք ու վերլու-
ծական գործ մը չէ, այլ Հայրիկի ժողովրդական
կեանքի մէկ շրջանին ժողովրդական նկարագիրը
պատմութեան ձեւին տակ, յաճախ գաւառի ա-
ռանձնայատուկ լեզուով ու բացատրութիւննե-
րով, ինչ որ արդէն հեղինակին նպատակն է
եղած: